

Рябушин Василь Володимирович
аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

Деякі аспекти вантажних перевезень залізничним транспортом в Україні

У сучасних умовах розвитку національної економіки залізничний транспорт займає провідне місце у забезпеченні безперервного руху товарів, інтеграції регіональних ринків та підтримці зовнішньоекономічної активності. Залізничні вантажні перевезення становлять основу логістичної інфраструктури, від ефективності якої значною мірою залежать показники виробництва, торгівлі та аграрного сектору. Враховуючи цю роль, правове регулювання залізничних перевезень має бути чітким і системним, з особливою увагою до правового статусу учасників перевізного процесу. Йдеться про суб'єктів, які безпосередньо здійснюють транспортну діяльність, укладають договори перевезення та відповідають за належне виконання зобов'язань. Належне нормативне забезпечення дає змогу гарантувати стабільність логістичних операцій і правову визначеність у відносинах між перевізниками, відправниками та одержувачами.

У цивільному праві об'єктами правовідносин виступають матеріальні та нематеріальні блага, щодо яких виникають цивільні правовідносини та які прямо або опосередковано передбачені Цивільним кодексом України. Основу цього переліку становлять речі, майно, гроші, цінні папери, результати виконаних робіт, надані послуги, продукти інтелектуальної діяльності, інформація та особисті немайнові блага. Хоча законодавець не дає визначення поняття «об'єкт», натомість він регламентує правовий режим кожного виду об'єктів, включно з правилами їх набуття, обігу та можливими обмеженнями оборотоздатності. Особливе значення мають речі, які класифікуються за юридичними ознаками як рухомі та нерухомі, подільні й неподільні, споживні та неспоживні, індивідуально визначені й родові. Класифікація об'єктів відіграє важливу роль, оскільки від неї залежить коло дозволених дій суб'єктів правовідносин у межах правочинів. До окремих категорій об'єктів відносять також складні речі, підприємства як цілісні майнові комплекси та тварин, для яких встановлюється спеціальний правовий режим. До нематеріальних об'єктів належать результати інтелектуальної творчості, інформація та особисті немайнові блага, що мають особистий характер і не підлягають відчуженню[1, с. 146-156].

Цивільний кодекс України детально регулює договірні правовідносини у сфері вантажних перевезень, визначаючи правовий статус сторін, порядок укладення договору та відповідальність. Об'єктом таких правовідносин є не лише вантаж як матеріальна річ, а й процес його перевезення відповідно до умов договору. Договір підтверджується транспортною накладною, коносаментом чи іншим документом. Провізна плата є істотною умовою договору, що визначає відплатний характер перевезення. Кодекс регламентує надання транспортних засобів, пред'явлення вантажу, строки доставки та інші

процедурні етапи. Об'єкт має матеріальну, процесуальну та юридичну складову. Особливе значення надається збереженню вантажу — перевізник відповідає за його втрату, псування чи пошкодження. Порушення строків доставки або умов договору тягне обов'язок відшкодувати фактичну шкоду. Зобов'язання з перевезення має майново-господарський характер. Вантаж як об'єкт набуває економічної цінності як носій вартості. У складних випадках застосовується правовий режим мультимодального перевезення [2].

Р. Сірко розкрив правову природу відносин із залізничного перевезення, кваліфікуючи їх як особливі цивільні правовідносини, що виникають на стику договору-угоди та договору-правовідносин. Автор довів, що такі відносини не виникають автоматично з факту фізичного переміщення вантажу або пасажирів, а потребують юридичного підґрунтя у вигляді заявки відправника і укладеного договору. Об'єктом цих правовідносин виступає комплекс дій, спрямованих на переміщення конкретного вантажу чи пасажирів залізничним транспортом відповідно до погоджених умов. Значущість об'єкта підкріплюється тим, що обсяг, характер та умови перевезення безпосередньо визначають зміст договірних зобов'язань. Сірко чітко розмежовує факт укладення договору і момент виникнення зобов'язання, наголошуючи, що правовий ефект настає лише з акцептом заявки. Об'єкт правовідносин постає не стільки як сам вантаж чи пасажир, скільки як сукупність юридично значущих актів — від прийняття й завантаження до доставки та видачі. Зміст цього об'єкта варіює залежно від виду перевезення, його комерційного характеру та моделі взаємодії між сторонами. Водночас наголошується, що не кожне переміщення в межах залізничної інфраструктури породжує договірне зобов'язання, а регулювання перевезень має комплексний характер і поєднує норми приватного та публічного права [3].

Об'єкт правових відносин у сфері вантажних перевезень залізничним транспортом, згідно із Законом України «Про транспорт», включає як матеріальні речі (вантаж, багаж, пошта), так і пов'язані з ними дії перевізника. Вантаж виступає центральним матеріальним елементом, переміщення якого супроводжується юридично значущими процедурами оформлення, навантаження, транспортування та видачі. Документи, що підтверджують виникнення зобов'язань, зокрема товарно-транспортні накладні та акти приймання-передачі, також становлять частину об'єкта. У випадку з небезпечними, швидкопсувними або цінними вантажами об'єкт набуває особливого правового режиму, що включає охорону або супровід. Інфраструктура перевезення (шляхи, станції, платформи) розглядається як необхідна складова об'єкта. Об'єкт охоплює і нематеріальні елементи — право на отримання перевізної послуги за договором. До нього належить і обов'язок перевізника гарантувати збереження вантажу протягом усього шляху. Страхування відповідальності та заходи безпеки становлять функціональні компоненти змісту об'єкта. Категорія вантажу визначає особливості його правового режиму і, відповідно, характер об'єкта. Важливим є також інформаційний обмін між сторонами, зокрема передача даних органам безпеки [4].

Згідно з Наказом Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» об'єктами правовідносин у сфері залізничних перевезень виступають як матеріальні речі (багаж, вантажобагаж, пошта тощо), так і нематеріальні дії та послуги перевізника. Юридичне значення набуває повний ланцюг операцій від оформлення квитка до видачі багажу. Отже, об'єкт правовідносин виражається у самому процесі перевезення, що має економічну й юридичну цінність. Права на перевезення, підтверджені квитками чи багажними квитанціями, теж становлять елемент об'єкта. До нього ж включаються маршрут, умови поїздки, вид поїзда та категорія вагона, які визначають обсяг прав та обов'язків сторін. Таким чином, об'єкт набуває багаторівневої природи. Предметом правовідносин може бути не лише переміщення речей, а й обслуговування пасажирів на вокзалах. Сюди відноситься інформаційне забезпечення, повернення проїзних документів та інші супутні сервіси. Важливу роль відіграє форма перевезення — індивідуальна, групова чи транзитна. Кожна з них накладає специфічні обов'язки на перевізника. Правову силу набувають також електронні квитки й електронний документообіг. Це свідчить про розширення меж нематеріальних складових об'єкта [5].

Отже, правові відносини у сфері вантажних перевезень залізничним транспортом є різновидом цивільних правовідносин, об'єктом яких виступають як матеріальні речі (вантаж, багаж, пошта), так і дії перевізника, спрямовані на їх транспортування. Об'єкт охоплює не лише сам вантаж, а й процес перевезення, який має економічну, юридичну та організаційну цінність. Цей процес включає комплекс операцій — від оформлення документів до доставки та видачі вантажу. Юридичне підґрунтя перевезення становить укладений договір, підтверджений транспортною накладною чи іншим перевізним документом. Відплатний характер перевезення вимагає встановлення провізної плати як істотної умови договору. Закон і Цивільний кодекс визначають обов'язки перевізника щодо збереження вантажу, строків доставки, відповідальності за шкоду. Особливої уваги потребує перевезення небезпечних або цінних вантажів, для яких передбачено спеціальний правовий режим. Інфраструктурні елементи — станції, платформи, колії — виступають обов'язковими складовими об'єкта. Важливу роль відіграє правове забезпечення супутніх послуг і доступу до інформації. Об'єкт охоплює також право на отримання послуги перевезення відповідно до договору. У випадку порушення умов договору перевізник зобов'язаний відшкодувати збитки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільне право України: підручник: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16 січня 2003 № 435-IV База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>

3. Сірко Р.Б. Щодо виникнення відносин із перевезення залізничним транспортом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 2, ч. 1. С. 117–120. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-1/22>

4. Про транспорт : Закон України від 10 листопада 1994 № 232/94-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/232/94-%D0%B2%D1%80>

5. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : Наказ; Мінтрансв'язку України від 27 грудня 2006 № 1196. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0310-07>